

nografiya, Konya, Vakıflar, Türk Yurdu dergilerinde, Türk Tarih Kurumu belletenleri, Türk Tarih kongreleri, I. Türk Sanatları Kongresi, *Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul Enstitüsü Mecmuası, Fatih ve İstanbul ile Konya Zafer ve Niğde* gazetelerinde yazıları çıkmıştır. Ayrıca *Anıt* dergisinde Mehmet Yusuf oğlu ve Anıt imzası ile yazılar yazmıştır. Basılı eserleri şunlardır: *İlkokullarda Sosyal İşçimenikler* (Niğde 1936); *Tokatlı Aşık Nuri* (Ankara 1936); *Niğde Tarihi Tetkiklerinden Hüdavend Hatun Türbesi ve Hayatı* (Niğde 1939); *Hazret-i Mevlana Dergahındaki Şaheserlerden Nişantaşı* (Ankara 1954); *Niğdeli Şair ve Aşıklardan Orta Köylü Aşık Tahiri* (Ankara 1955); *Anadolu Köylerinde Gençler Birliği Yahut Ahiliğin Devamı* (Ankara 1959) (yayınları hakkında geniş bilgi için bk. a.g.e., sy. 6 [1965], s. 115-118).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Ali Uz, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, Konya 2003, s. 111-112; Osman Aksoy, "Mehmet Zeki Oral", *TEİD*, sy. 6 (1965), s. 115-118.

HALİL İBRAHİM KUNT

ORAN

(bk. VEHRAN).

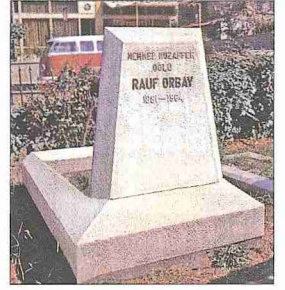
ORBAY, Hüseyin Rauf
(1881-1964)Amiral, büyükelçi, siyaset
ve devlet adamı.

İstanbul'da doğdu. Âyan Meclisi üyeliği ve Trablusgarp valiliği yapan Kafkasya (Abhazya) kökenli Aşharuva Mehmed Muzaffer Paşa'nın oğludur. Trablusgarp Askerî Rüşdiyesi'ni ve Heybeliada Bahriye Mektebi'ni bitirdi (1899). Deniz subayı olarak Osmanlı donanmasına katıldı. 1908'de Sism ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen deniz kuvvetlerinde torpido kruvazör kumandanydı. Yarbay rütbesine terfi edip Bahriye Nezâreti Erkân-ı Harbiyye reisliği görevine getirildi. Tuna Milletlerarası Komisyonu'nda Türkiye'yi temsil etti. Balkan Savaşı'nın Karadeniz ve Akdeniz'de yürütülen deniz muharebelerinde Hamidiye kruvazörünün komutanı olarak görev yaptı. Savaşlarda elde ettiği başarılar sebebiyle "Hamidiye kahramanı" unvanıyla anıldı. Bu alandaki şöhreti onu siyasete yöneltti ve Müşir Ahmed İzzet Paşa kabinesinde Bahriye nâzırlığına getirildi. Ancak askerî ve siyasî alanda gösterdiği bu

başarılar yanında Osmanlı Devleti için bir hezimet belgesi olan Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı Devleti'nin Bahriye nâzırı sıfatıyla imzalamak zorunda kaldı. Mütarekenin ardından Osmanlı Devleti'nin paylaşımı için işgaller başladı. Mütareke hükümlerinin uygulamasında İngiliz hükümeti ve komiserlerinin yaptıkları istismar üzerine Rauf Bey, Mustafa Kemal ve Fethi Bey (Okyar) ile temasa geçti. Damad Ferid Paşa kabinesinin bu olaylar karşısında hareketsiz kalması üzerine askerlik mesleğini bıraktı. Ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için bütün yurtta yeniden bir mücadele verilmesi gerektiğini düşünenlerin yanında yer alarak Kuvâ-yi Milliye'ye katıldı ve Mustafa Kemal'e destek oldu. Erzurum ve Sivas kongrelerine İstanbul delegesi olarak katıldı. Mütarekenin ardından İstanbul'u işgal eden İtilâf devletlerinin Kuvâ-yi Milliye'nin önde gelenlerinden bazı kimseleri tutuklayacağını öğrenen Mustafa Kemal durumu kendisine bildiriyse de Rauf Bey İstanbul'da kaldı. İngilizler tarafından ele geçirilerek bazı arkadaşları ile birlikte Malta'ya sürgüne gönderildi (16 Mart 1920). 1921 yılında Malta sürgününden dönen Rauf Bey, Ankara'da yeni kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı ve Nâfia vekilliğine getirildi. 12 Temmuz 1922 tarihinde güven oyu alarak 1922-1923 yıllarında bir süre İcra Vekilleri Heyeti başkanlığı yaptı. Lozan Antlaşması konusunda İsmet Paşa ile arasında çıkan anlaşmazlık esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'nın yanında yer alması sebebiyle İcra Vekilleri Heyeti başkanlığı görevini bırakmak zorunda kaldı (4 Ağustos 1923). Bu görevinden ayrıldıktan sonra İsmet Paşa'nın da aday olduğu meclis ikinci başkanlığı için yapılan seçimi kazandı (25 Ekim 1923). 1923'te yenilenen seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci dönem mebusu oldu. 1924

Hüseyin
Rauf Orbay
1923 yılında
Ankara'da
Millî Mücadele
sırasında
askerî
kıyafetiyle

Hüseyin
Rauf Orbay'ın
Sahrıycedid
Mezarlığı'ndaki
kabri

yılına kadar meclis içindeki ikili siyasî kutuplaşmada tarafsız kaldı; ancak görüşleri bakımından gelenekçilerin oluşturduğu ikinci gruba sempatisi olduğu bilinmekteydi. Nitekim İcra Vekilleri Heyeti başkanlığına seçilmesi sırasında bu grubun da desteğini almıştı. Mecliste birinci ve ikinci gruptaki milletvekilleriyle iyi ilişkiler içinde bulunması onun bu iki grup arasındaki anlaşmazlıklarda ara buluculuk rolü üstlenmesini sağladı. Rauf Bey'in İstanbul basınına Cumhuriyet'in ilân edilmiş biçimini eleştiren bir demecı vermesi ve hilâfetin kaldırılmasına yönelik çabalara muhalefet etmesi gibi tutumları yüzünden Mustafa Kemal Paşa ile araları açıldı. Ona göre Mustafa Kemal ve destekçileri fazla radikal ve aceleciydiler. Bu muhalefeti, 17 Kasım 1924'te Halk Fırkası'na karşı kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almasıyla daha ileri bir boyuta ulaştı. Rauf Bey, Abdülhak Adnan Adıvar'la birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ikinci başkanlığına getirildi. 1926'da Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından Mustafa Kemal'e suikast girişimi olarak bilinen İzmir suikastı davasıyla bağlantılı olduğu gerekçesiyle yargılandı. O sırada tedavi amacıyla İngiltere'de bulunduğu için gıyaben on yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Bu kararı kesinlikle kabul etmedi. Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarılan affa rağmen bir süre Türkiye'ye gelmedi. 1935'te ısrar üzerine ülkeye geri döndü. 1926 yılında hakkında İstiklâl Mahkemesi tarafından verilen karar değiştirilmedikçe milletvekilliğini kabul etmeyeceğini bildirmesi üzerine ilgili mahkûmiyet kararı iptal edildi ve 22 Ekim 1939 tarihinde yapılan ara seçimde Kastamonu milletvekili olarak yeniden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin İngiltere'yle ilişkilerinin hassas olduğu bir dönemde 1942'de Londra'ya büyükelçi gönderildi. Bu görevinde Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'nın dışında tutma hedefine yönelik diplomatik misyonunu yerine getirdi. 1944'te kendi isteğiyle bu görevinden ayrıldı. 1949

yılında yapılan ara seçimlere bağımsız aday olarak katıldıysa da seçilemedi. Daha sonraki yıllarda siyasetten uzak kaldı ve 16 Temmuz 1964 tarihinde öldü. Hâtıraları iki cilt halinde yayımlanmıştır (*Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım*, İstanbul 1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul 1965; Feroz Ahmad – Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971*, Ankara 1976, s. 58, 112, 278; Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete, Yüzyılımızda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, İstanbul 1992; *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem: 1923-1927* (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1993, I, bk. İndeks; Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, Ankara 1996, II, 41-44, 106-110, 252, 293; Nur Özmel Akın, *Rauf Orbay’ın Londra Büyükelçiliği: 1942-1944*, İstanbul 1999; a.mlf., “Ölümünün 36. Yıldönümünde Büyükelçi Rauf Orbay”, *BTTD*, sy. 42 (2000), s. 20-24; Kâzım Çavdar, *Rauf Orbay*, [baskı yeri ve tarihi yok]; Nurer Uğurlu, *Gizli Belgelerle Rauf Orbay İsmet İnönü Kavgası: 1. Perde 1922*, İstanbul 2005; Süleyman Ataseven, “Başvekil Rauf Orbay”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/8, İzmir 1998, s. 225-242; Mete Tunçay, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, *CDTA*, VII, 1967-1975; Ömür Sezgin – Gencay Şeylan, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, a.e., VIII, 2043-2051.

ŞABAN SİTEMBÖLÜKBAŞI

ORDA

Türk ve Moğol dillerinde birkaç göçebe kabilenin bir hanın hâkimiyeti altında birleşmesini ifade eden kelime; düzenli olmayan insan topluluğu.

Orta Asya Türk lehçelerinde “han karargâhı, han sarayı, merkez, ocak, zengin çadır”; Âzerice ve Türkiye Türkçesi’nde “ordu” anlamında kullanılan kelime Ukrayna dilinde *ordâ*, Beyaz Rusya’da *arda*, Bulgarca’da *ôrda*, Sırpça ve Hırvatça’da *ôrdija*, Çekçe ve Lehçe’de *horda* şeklinde geçer. Rusça’da XIII. yüzyıldan itibaren Altın Orda yerine kullanılır; XVI. yüzyıldan itibaren ise “karargâh, ordu, göçebeler, kalabalık” anlamlarında ve mecazi olarak “sürü, eşkiya” mânâsında kullanılmıştır. Lev Gumilev, bu kelimenin “düzen” anlamına gelen Latince’deki *ordo* ile örtüştüğünü ifade eder. Orda kelimesi Batı Avrupa dillerinde *horda*, *lorda* biçiminde geçmekte, Fransızca, Almanca ve İngilizce’de *horde*, İtalyanca’da *ordo* şeklinde kullanılmaktadır ve göçebe halkı belirtmektedir. *Dîvânü lugâti’t-Türk*’te orda kelimesinin anlamı “hakanın oturduğu şehir” diye verilmiştir. Ni-

tekim Kâşgar şehri “Ordukent” olarak nitelenir. Aynı şekilde Balasagun yakınlarında Ordu adında bir şehrin olduğu ve Balasagun’a da “Koz Ordu” denildiği ifade edilmektedir. Çağdaş Moğolca’da *ord(on)* – “saray” mânâsındadır; Çince’de bu kavram *van-thin* kelimesiyle karşılanmaktadır. Cengiz Han’ın torunlarından birinin adı da Orda idi. Nikita Yakovleviç Biçurin, göçebe başşehirlerini yerleşik halkların başşehirlerinden ayırt etmek için “ordo” kelimesini kullandığını belirtmiştir.

Bumin Kağan’ın kurduğu Büyük Türk Kağanlığı’nın sosyopolitik sisteminin merkezinde orda vardı. Zira ordalar asker dışında askerlerin ailelerini de içine alan hanın karargâhı idi. İleri gelen her kişi subay ve askerleriyle birlikte kendi ordasına sahipti. Hepsini birlikte Karabudun veya Türk beyler budun (Türk beyleri ve halk) etnosunu oluştururdu. Ayrıca orda “sağ (doğu) ve sol (batı) kanatları olan düzenli ordu” mânâsı taşırdı; doğu kanadına “tolos”, batı kanadına “tarduş” adı veriliirdi. Ortaçağ göçebe topluluklarında “hanın otağı ve çadır” anlamına gelen orda kelimesi, daha eski dönemlerde Türk toplulukları arasında “askerî ve idarî teşkilât” mânâsında han karargâhı ve göçebelerin çadır kurduğu yer olarak kullanılmıştır. Buna örnek olarak Batu Han’ın 1241 yılında İdil’in aşağı bölgesinde kurmuş olduğu Orda gösterilebilir ki bu Altın Orda Devleti idi. XIII. yüzyılda Moğol-Kıpçak savaşı sırasında nüfusun azaldığı dönemde Volga bozkırlarının Altın Orda veya Büyük Orda, Aral deniziyle Tümen arasındaki topraklar Mavi Orda, Tarbagatay ve İrtiş’in yukarı bölgeleri ise Ak Orda olmak üzere üçe ayrıldığı bilinmektedir. Kazak tarihçisi Levşin orda kelimesinin Kazaklar’da “cüz” kelimesiyle ifade edildiğini belirtir. Göçebe Kazak toplumu Büyük, Orta ve Küçük Cüz olmak üzere üçe ayrılırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lugâti’t-Türk Tercümesi, I, 124; Levşin, *Opisanie Kirgiz-Kaysakskih ili Kirgiz-Kazaçih Ord i Stepey*, St. Petersburg 1832, II, 65; N. Y. Biçurin (İakinf), *Sobranie Svedeniy O Narodax, Obitaşçih V Sredney Azii v Drevnie Vremena* (Sanktpeterburg 1851), Alma - Ata 1998, s. 50; P. İ. Riçkov, *İstoriya Orenburgskaya (1730-1750)*, Orenburg 1896, s. 70-71; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 123, 125, 148; *İstoriya Kazakskaya SSRS Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney, v Piyati Tomah*, Alma - Ata 1979, II, 248-251; S. İ. Ojegov, *Slovar Ruskogo Yazıkı*, 1. sütun, Moskova 1989, s. 457; P. Y. Çernih, *İstoriiko-Etimoloğičeskiy Clovar*, Moskova 1993, I, 603; L. N. Gumilev, *İz İstori Eura-zii*, Moskova 1993, s. 55-56; a.mlf., *Tışçeleitiye Vogruk Kaspiye*, Moskova 1993, s. 81, 151-155;

a.mlf., *Kavimlerin Türeyişi ve Yeryüzü Üzerindeki Yaşam Bölgeleri* (trc. Nuri Eyüpoğlu), İstanbul 2001, s. 196; M. Fasmer, *Etimoloğičeskiy Clovar Ruskogo Yazıkı* (trc. O. N. Turubaçeva), Sanktpeterburg 1996, III, 150; J. P. Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (trc. Lale Arslan), İstanbul 1999, s. 351; *Kazak Soviet Entsiklopediya-sı*, Alma - Ata, 1976, VIII, 545.

ORHAN DOĞAN

ORDU

Sözlükte “hakanın oturduğu şehir, otağının kurulduğu yer” anlamına gelen (*Dîvânü Lugâti’t-Türk Tercümesi*, I, 124) Türkçe *ordu* (*orda*) kelimesinin karşılığı Arapça’da *ceyş*, cünd, asker, hamîs ve Farsça’da *leşker*dir. Bunlardan cünd ve ceyş “savaşmak için bir araya gelen insan topluluğu ve yardımcıları”, asker kelimesi de “bir araya gelmek, toplanmak” demektir; bundan türeyen *muasker* “ordugâh, askerî üs” anlamındadır. Beş kısma ayrılması dolayısıyla verilen hamîs ismi aynı zamanda ordunun seyrüsefer halindeki düzenini ifade eder. Araplar’da bu beşli düzen ordunun merkezinde başkumandanla onun muhafız kıtası bulunur ve bu kısma *kalbü’l-ceyş*, merkezin sağında yer alan birliklere *meymene*, solundaki birliklere *meysere*, önde bulunan zırhlı süvarilerden oluşan birliklere *tafia*, *mukaddeme*, *nezîre*, *pişdar*; arkadaki birliklere *sâkatü’l-ceyş* ve *muahhira* adları veriliirdi. Hz. Peygamber bu düzeni korumakla birlikte askerlerin savaş anında saflar halinde sıralanması usulünü getirmiş, asker sayısının arttığı Hulefâ-yi Râşidîn döneminde bunlara bölük, tabur (kürdûs) sistemi eklenmiştir.

İslâm Ordusunun Kuruluşu. İslâm önce-sinde Arabistan’da ordu kavramına uygun düzenli ve sürekli bir askerî güç bulunmuyordu. Kabileler arasında savaş çıktığında silâh kullanabilen erkeklerin tamamı savaşa katılırdı. Yaya veya süvari olarak savaşan Araplar kılıç, kalkan, ok ve mızrak gibi klasik silâhları kullanırlardı. Kumandanlık (kiyâde) görevi kabile reisi tarafından yürütülürdü. Kabilenin sancak veya bayrağı da (livâ, râye) kabile reisi yahut nâibi tarafından taşınırdı.

İslâm ordusunun kuruluşu, Medine’ye hicretin ardından Mekke müşriklerine karşı cihada izin verilmesiyle başlar. Savaş durumuyula sınırlı olsa da orduyu belli bir düzene göre kurmak, silâhı bulunmayanlara silâh temin etmek, sahâbileri savaş teknikleri hususunda yetiştirmek için ted-